

Discuții privind momentul ascunderii tezaurului de la Flămânda-Cremenari (jud. Vâlcea)

Silviu I. PURECE*

Keywords: *roman hoard, Flămânda-Cremenari, Hadrianus, Commodus, Vâlcea County.*

Discussion Regarding the Hiding Moment of the Flămânda-Cremenari (Vâlcea County) Hoard

Flămânda-Cremenari (Vâlcea County) was very little used by the scientific literature because the lack of information about it. We know only 60 coins from 465 initial number issued from Nero to Hadrianus. It is a major possibility that this hoard contained other coins, some of them minted after the reign of Hadrianus. After analyzing the numismatic context and the archaeological one we saw that first conflictual situation well documented in the northeastern part of Oltenia was at the beginning of Commodus reign period. Because of the very limited lot of coins known we concluded that is very possible that this hoard to be hided in the times of Caracalla.

Tezaurul de la Flămânda-Cremenari (jud. Vâlcea) a fost destul de puțin utilizat, ca să nu spunem deloc, de către literatura de specialitate în construirea teoriilor istorice. Acest lucru se datorează faptului că tezaurul a fost recuperat într-o proporție destul de mică 12,90%¹, ceea ce i-a făcut pe mulți cercetători să evite folosirea sa științifică. Slaba valorificarea a potențialului său științific a fost și din cauză că informația arheologică nu a fost utilizată corespunzător în analiza istoriografică, deși coroborarea informațiilor arheologice cu cele numismatice este absolut necesară atunci când dorim să înțelegem fenomenele istorice care au afectat provincia romană Dacia. În prezent, mulțumită și noilor argumente de ordin arheologic de care dispunem, putem încerca, credem noi cu succes, reidentificarea momentului ascunderii tezaurului.

Pentru început, trebuie să reamintim faptul că tezaurul de la Flămânda-Cremenari a fost descoperit în anul 1909, la est de Valea Oltului, fiind ascuns în teritoriul cuprins între cele două linii defensive răsăritene ale Daciei Inferior: *limes alutanus* și *limes transalutanus*. Din păcate informațiile păstrate cu privire la acest tezaur sunt extrem de lapidare, lipsindu-ne cele referitoare la locul exact al descoperirii și la contextul arheologic. Știm că tezaurul a fost depus într-un vas din lut, 465 de denari fiind văzuți de către personalul Muzeului Național de Antichități în anul 1910², dintre care au fost păstrați 60, eșalonați de la Nero la Hadrianus³. Nu avem certitudinea că tezaurul a fost recuperat în integritate și nu cunoaștem nici repartiția pe emitenți a celor 465 de monede. Ar fi fost foarte util demersului nostru cunoașterea valorii numerice a emisiunilor din timpul domniei împăratului Hadrianus.

* Lector univ. dr. la Facultatea de Istorie și Patrimoniu a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu (silviu.purece@ulbsibiu.ro).

¹ Mitrea 1957, p. 407-412.

² Mitrea 1957, p. 409.

³ Mitrea 1954, p. 472; Mitrea 1957, p. 407-412, Protase 1965, nr. 29; Protase 1966, p. 85, nota 172, nr. 9; Tudor 1978, p. 126; Suciu 2000, p. 37-38.

În cercetarea numismatică se face frecvent apel la teoria probabilităților atunci când se estimează momentul ascunderii unor tezaure ce n-au fost recuperate integral. Aceasta este aplicabilă, cu o mare șansă de succes, doar atunci când tezaurul s-a păstrat într-o proporție mare. Din păcate, de cele mai multe ori, nu putem estima dimensiunea inițială a unui tezaur și nici dacă acesta a fost recuperat în totalitate sau doar parțial. Așa cum se poate vedea din raportul dintre numărul de monede recuperate inițial și cel al monedelor păstrate, cunoaștem doar un procent mic de piese din tezaur. În aceste condiții utilizarea teoriei probabilităților pare inefficientă în determinarea structurii tezaurului, fiind foarte greu să acceptăm drept credibilă plasarea momentului ascunderii tezaurului în timpul domniei lui Hadrianus. De altfel, tezaurele încheiate cu monedă de la Hadrianus și ascunse în spațiul Olteniei sunt rarissime.

Cu excepția tezaurului de la Drobeta (jud. Mehedinți)⁴, recuperat integral și care constituie un caz aparte, datorită tipului de nominal conținut, cunoaștem doar două fragmente de tezaure încheiate cu monedă de la Hadrianus: cel de la Flămânda-Cremenari și cel de la Brăbeți (jud. Dolj)⁵ în regiunea sudică a Daciei. Chiar dacă am presupune că toate cele trei tezaurele au fost ascunse în vremea lui Hadrianus este foarte puțin probabil să putem discuta de un orizont de tezaure format în vremea acestui împărat datorită numărului foarte mic de descoperiri și a dispersării geografice⁶.

Tezaurul de la Drobeta trebuie eliminat din analiză deoarece conține doar 5 aurei, emiși în timpul lui Hadrianus⁷. Ascunderea sa nu poate fi legată de cea a tezaurului de la Flămânda-Cremenari, acesta fiind descoperit în extremitatea opusă a Olteniei. Nu poate fi luat în calcul nici pentru reconstituirea structurii monetare a tezaurului mai sus amintit.

Se poate observa că cele două tezaure rămase în discuție, cel de la Flămânda-Cremenari și cel de la Brăbeți, au fost ascunse pe teritoriul Daciei Inferior⁸, însă locurile de descoperire se află situate la o distanță mare unul față de celălalt. Ca și în cazul tezaurului de la Flămânda-Cremenari și în cel al tezaurului de la Brăbeți, au fost recuperate doar puține piese, în număr de 13⁹, emise în intervalul cronologic cuprins între domniile lui Vespasianus și Hadrianus. Avem doar o informație vagă cu privire la cantitatea inițială de monede din tezaur: acesta se ridică la „câteva sute”, fapt ce ne permite să apreciem că cele 13 monede reprezintă doar un mic procent din total.

Chiar dacă luăm în calcul ilustrarea exactă a structurii lotului de 450 de monede, nu avem certitudinea că acestea reprezintă tezaurul în integritatea sa. Având în vedere procentul foarte mic de monede recuperate din totalul inițial, credem că este foarte probabil ca cele două depozite monetare descoperite la Brăbeți și Flămânda-Cremenari să fi deținut piese anterioare domniei lui Vespasianus, respectiv Nero, cât și posterioare domniei lui Hadrianus. Din ambele fragmente de tezaur lipsesc monedele republicane ceea ce poate indica o ascundere mai târzie, ulterioară domniei lui Hadrianus.

⁴ Ardevan 1996, p. 17.

⁵ Protase 1965, nr. 23.

⁶ Purece 2008, p. 92.

⁷ Ardevan 1996, p. 17.

⁸ Vezi harta.

⁹ Protase 1965, nr. 23; Tudor 1978, p. 126; Popilian, Stran Mircești 1989, p. 42, Popilian 1980, p. 86-87, Mitrea 1981, p. 386, nr. 136; Suciu 2000, p. 30.

Cel mai apropiat tezaur, atât din punct de vedere geografic, cât și cronologic, este cel descoperit la Râmnicu Vâlcea în anul 1971. Datorită recuperării sale integrale, tezaurul oferă un cumul extrem de interesant de informații numismatice și istorice care, credem noi, pot fi utilizate în reidentificarea momentului ascunderii tezaurului de la Flămânda-Cremenari. Depozitul monetar a fost găsit cu prilejul lucrărilor desfășurate pentru amenajarea fundației pentru Casei de Cultură a Sindicatelor de pe Bulevardul Tudor Vladimirescu, la o adâncime de 1,20-1,30m¹⁰. Conține 23 de monede emise în perioada Traianus – Marcus Aurelius, recuperate integral, ce fuseseră depuse într-o pușculiță cu înălțimea de aproximativ 10-12 cm¹¹. Cea mai târzie piesă a tezaurului este de tip RIC III 359, fiind datată între decembrie 176 și august 177¹². Deși nu au fost făcute cercetări arheologice pentru a se obține informații mai exacte cu privire la contextul descoperirii, s-a constatat din afirmațiile martorilor că tezaurul fusese găsit într-un puternic strat de arsură¹³. Pușculița pare să fi fost într-o construcție ce a fost incendiată la un moment cronologic sugerat de piesele conținute. Această amenajare trebuie să fi făcut parte dintr-o așezare romană atestată și de materialele găsite cu prilejul amenajării bazei sportive Arenele Romane din Râmnicu Vâlcea. Dar acest incendiu a fost unul izolat, la această a construcție sau la așezarea de aici, sau sugerează un fenomen mai general? Evenimentul este foarte probabil să fi avut loc la începutul domniei lui Commodus.

La aproximativ 8 km sud de locul descoperirii tezaurului de la Râmnicu Vâlcea, la Stolniceni, a fost identificată așezarea romană Buridava. Aceasta a ocupat un loc destul de important în viața economică și politică a provinciei Dacia Inferior și mai apoi a Dacia Malvensis, datorită rolului pe care la jucat în exploatarea și transportarea sării din regiunea Ocnele Mari. Drumul sării urma valea Pârâului Sărat, care străbate regiunea saliniferă, până la vărsarea acestuia în Olt în imediata apropiere a așezării romane Buridava. De aici sarea era îmbarcată pe plute și coborâtă în aval pe Olt până la Dunăre. Transportarea sării cu ajutorul plutei a fost practică în această regiune din perioada dacică și până în epoca modernă.

Săpăturile arheologice, deși insuficiente pentru a ne putea permite să avem o imagine clară cu privire la structura și evoluția așezării, au descoperit mai multe niveluri de distrugere și refacere bine surprinse mai ales în zona termelor cercetată în anii '70-'80 de către Gheorghe Bichir¹⁴. Au fost identificate cinci nivele de locuire romană și un nivel de locuire post-romană. Cele cinci nivele au fost încadrate cronologic astfel:

- nivelul I: Traian-prima parte a domniei lui Antoninus Pius
- nivelul II: ultima parte a domniei lui Antoninus Pius până la Commodus
- nivelul III: perioada Commodus-Caracalla
- nivelul IV: perioada Caracalla- Filip Arabul
- nivelul V: perioada Filip Arabul-Aurelian¹⁵

Toate nivelurile de locuire păstrează urme de incendii, cele mai puternice fiind constatate pentru nivelurile III și IV¹⁶.

¹⁰ Dumitrașcu 1996, p. 96.

¹¹ Dumitrașcu 1996, p. 96.

¹² Dumitrașcu 1996, p. 99.

¹³ Dumitrașcu 1996, p. 96.

¹⁴ Bichir 1982, p. 43.

¹⁵ Bichir 1982, p. 50.

Situația stratigrafică identificată la Stolniceni ne permite determinarea a două momente cronologice care ar fi putut duce la ascunderea tezaurului de la Flămânda-Cremenari: începutul domniei lui Antoninus Pius sau domnia lui Commodus. Dacă tezaurul a fost recuperat integral și eșalonarea pieselor pe emitenți este cea indicată de cele 60 de monede recuperate, atunci putem accepta asocierea momentului ascunderii tezaurului cu sfârșitul primului nivel de la Stolniceni. Avem totuși rețineri în realizarea acestei asocieri pentru că nu avem certitudinea exactității datelor numismatice păstrate și pentru că nu avem, deocamdată, alte descoperiri monetare în regiunea de nord-est a Olteniei și de nord-vest a Munteniei, care să susțină această încadrare¹⁷. În regiunea de sud a Daciei se poate vorbi de nașterea primului orizont de tezaure, conform informațiilor ce pot fi exploatate în momentul de față, abia la sfârșitul domniei lui Marcus Aurelius și mai probabil în timpul domniei lui Commodus¹⁸. Fenomenul numismatic este susținut și de argumente de ordin arheologic, chiar și pentru regiunea de nord-est a Olteniei.

Se poate observa că nivelul II de locuire de la Stolniceni se încheie în timpul domniei lui Commodus, deci nu cu mult după ce a fost emisă ultima monedă a tezaurului de la Râmnicu Vâlcea. Credem că evenimentul care a afectat Buridava romană a făcut același lucru și în cazul așezării romane de la Râmnicu Vâlcea, context în care a fost pierdută și pușculița. Având în vedere că, până acum, nu a fost găsită nici o monedă emisă de Commodus la Stolniceni¹⁹, este foarte probabil ca evenimentul să se fi produs la începutul domniei sale, având ca efect și generarea unei scurte perioade de dereglaj în circulația monetară locală.

Teoria noastră pare a fi confirmată și de cercetarea arheologică recentă de la Ocnița, punctul *Aval Baraj*, unde în contextul unei locuiri romane s-a putut identifica un strat asemănător de arsură sub care nu au fost identificate monede ulterioare domniei lui Marcus Aureliu²⁰. Este foarte probabil ca incendiul să fi fost provocat în contextul aceluiași eveniment menționat anterior.

Luând în calcul situația din cele trei așezări apropiate geografic, putem concluziona că la începutul domniei lui Commodus în regiunea de nord-est a Olteniei se constată o situație tensionată, sesizabilă și în regiunea de câmpie, ce ar fi putut genera și ascunderea tezaurului de la Flămânda-Cremenari.

¹⁶ Bichir 1982, p. 50.

¹⁷ Depeyrot, Moisil 2008, p. 9-73.

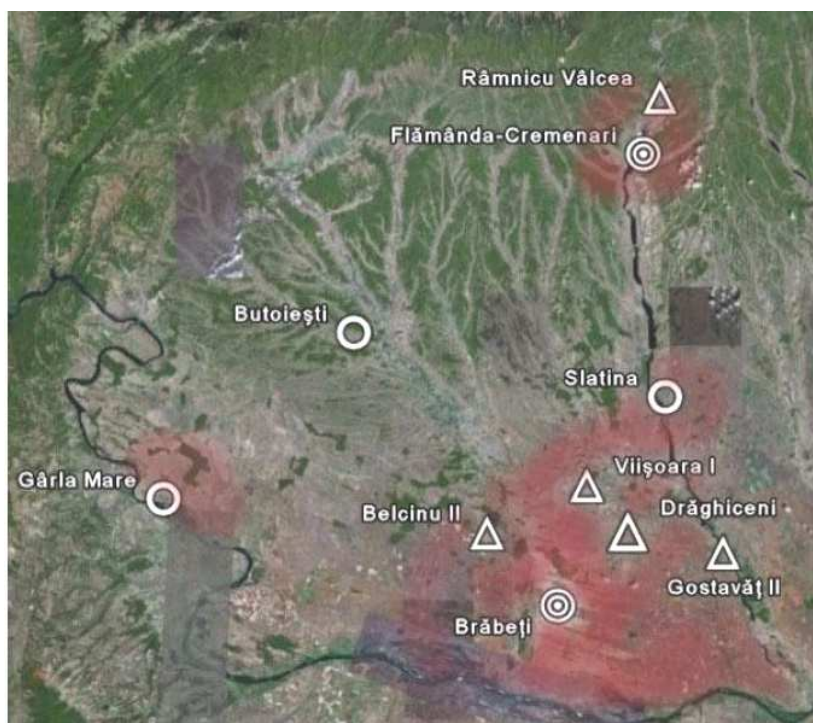
¹⁸ Purece 2008, p. 91-95.

¹⁹ Purece 2007, p. 123, Dudău 2007, p. 135.

²⁰ S. I. Purece, Mariana Iosifaru, I. Tuțulescu, *Monede romane descoperite la Ocnița – “În aval de baraj”*, comunicare susținută la al XXVII-lea Simpozion Național de Numismatică, Rm.Vâlcea, 2010.

BIBLIOGRAFIE / BIBLIOGRAPHY

- Ardevan 1996 R. Ardevan, *La monnaie d'or dans la Dacie Romaine*, în SCN, X, 1996, p. 15-25.
- Bichir 1982 Gh. Bichir, *Cercetări arheologice de la Stolniceni-Râmnicu Vâlcea (I)*, în *Buridava*, 4, 1982, p. 43-54.
- Depeyrot, Moisil 2008 G. Depeyrot, Delia Moisil, *Les trésors de deniers de Trajan à Balbin en Roumanie*, Wetteren, 2008.
- Dudău 2007 Oltea Dudău, *Recenzie: S. I. Purece, Tezaurul de la Stănești, București, 2005*, în *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, I, 2006, p. 267-270.
- Dumitrașcu 1996 A. Dumitrașcu, *O pușculiță cu denari romani imperiali descoperită la Râmnicu Vâlcea*, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, 140-141 (1992-1993), 1996, p. 95-104.
- Mitrea 1954 B. Mitrea, *Contribuții numismatice la cunoașterea problemelor luptei împotriva stăpânirii romane în Dacia*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, V, 1, 1954, p. 467-486.
- Mitrea 1957 B. Mitrea, *Cu privire la tezaurul monetar de la Flămânda-Cremenari (Argeș)*, în *Studii și Cercetări de Numismatică*, I, 1957, p. 407-410.
- Mitrea 1981 B. Mitrea, *Découvertes monétaires en Roumanie-1980*, în *Dacia*, XXV, 1981, p. 381-390.
- Popilian 1980 Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.
- Popilian, Stran Mircești 1989 Gh. Popilian, I. Stan-Mircești, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Butoiești (jud. Mehedinți)*, în *Studii și Cercetări de Numismatică*, IX, 1989, p. 37-42.
- Protase 1965 D. Protase, *Les trésors monétaires de la Dacie Romaine. Leur signification sociale – économique et ethno - politique*, în *Congresso internazionale di numismatica*, Roma, 1965, p. 423-432.
- Protase 1966 D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, 1966.
- Purece 2007 S. I. Purece, *Monede romane descoperite la Buridava romană (Stolniceni, județul Vâlcea)*, în *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, I, Sibiu, 2007, p. 111-130.
- Purece 2008 S. I. Purece, *Orizonturile de tezaure din zona de sud a provinciei Dacia - Discuții și ipoteze*, în *Monedă și comerț în sud-estul Europei*, II, Sibiu, 2008, p. 91-113.
- Suciu 2000 Viorica Suciu, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană*, Cluj-Napoca, 2000.
- Tudor 1978 D. Tudor, *Oltenia Romană*, București, 1978.

Legendă

1. Tezaure sau fragmente de tezaure încheiate cu monede de la:

- Hadrianus:

- Marcus Aurelius:

- Commodus:

2. Zone în care se regăsesc tezaure încadrabile în acest orizont: